

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

ŠPELA ŠMAJDEK

**Skladenjska analiza spontano govorjenih besedil dveh
generacijsko različnih govorcev**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

ŠPELA ŠMAJDEK

**Skladenjska analiza spontano govornih besedil dveh
generacijsko različnih govorcev**

Diplomsko delo

Mentorica:
izr. prof. dr. Mojca Smolej

Ljubljana, 2016

Zahvala

*Zahvaljujem se profesorici dr. Mojci Smolej za sodelovanje
in spodbudo pri pisanju diplomskega dela.*

Špela

POVZETEK

V diplomski nalogi sem primerjala spontano govorjeni besedili dveh generacijsko različnih govorcev. Osredotočila sem se na vprašanje, v kolikšni meri, če sploh, generacijska razlika vpliva na sintaktično raven tvorjenja spontano govorjenih besedil. Opredelila sem tri najpogostejše skladenjske lastnosti spontano govorjenih besedil: posebnosti na sintagmatski in paradigmatski osi, elipso in diskurzne označevalce. Omenjene pojave sem podkrepila s primeri posnetih besedil mlajšega in starejšega govorca. Z analizo obeh besedil sem ugotovila, da obstajajo razhajanja in razlike na sintaktični ravni, vendar ne morem potrditi, da so te razlike pogojene z različno starostjo govorcev – na njun govor je namreč v največji meri vplivala stopnja subjektivne sproščenosti, poleg tega pa še sama osebnost govorcev in zunajjezikovni dejavniki.

Ključne besede: skladenjska analiza, spontano besedilo, sintagmatska os, paradigmatska os, elipsa, diskurzni označevalec

SUMMARY

This thesis deals with the comparison of two texts which were spontaneously spoken by two persons of different ages. The focus is on whether and how the generational difference influences the syntax of spontaneously spoken texts. I defined three most common syntactic characteristics of spontaneously spoken texts: special features of the syntagmatic and paradigmatic axis, ellipsis and discourse markers. Examples, taken from the recorded texts of a younger and of an older speaker, were added to these characteristics. The analysis of both texts showed that there are differences in syntax, however, it could not be confirmed that these discrepancies occurred due to the difference in age of the speakers. Their speeches were largely influenced by how relaxed the speakers were. Non-linguistic factors and speakers' personalities also played an important role.

Key words: syntactic analysis, spontaneous text, syntagmatic axis, paradigmatic axis, ellipsis, discourse marker

KAZALO

POVZETEK	4
SUMMARY	5
KAZALO	6
UVOD	7
TRANSKRIPCIIJA SPONTANO GOVORJENIH BESEDIL	9
Besedilo 1	9
Besedilo 2	10
OBSTOJEČE RAZISKAVE SPONTANO GOVORJENEGA DISKURZA V SLOVENSKEM PROSTORU	12
SKLADENJSKE ZNAČILNOSTI SPONTANO GOVORJENIH BESEDIL	13
Linearna in paradigmatska os	13
Elipsa	14
Diskurzni označevalci	17
ZAKLJUČEK	20
VIRI IN LITERATURA	22

UVOD

V diplomskem delu sem se ukvarjala s skladenjsko analizo spontano govorjenih besedil dveh generacijsko različnih govorcev. Zanimalo me je, kakšne razlike se pojavljajo v spontanem govoru mlajšega in starejšega govorca. Skušala sem ugotoviti, ali poleg drugih dejavnikov na tvorjenje stavkov in povedi vpliva tudi generacijska razlika. Osredotočila sem se na sintaktično raven tvorjenja besedil, z glasoslovnimi in leksikalnimi značilnostmi govora pa se v analizi nisem ukvarjala. Primerjala sem, v kolikšni meri se v obeh besedilih pojavljajo pojavi, ki so značilni za spontan govor.

Morebitne dejavnike, ki bi poleg razlike v starosti govorcev lahko vplivali na način, na katerega govorca tvorita besedila, sem želela čim bolj izključiti. Iz tega razloga sem s premislekom izbrala dva govorce. Izbrala sem dva moška govorce, ki sta vsakodnevno v interakciji, živita v istem gospodinjstvu in sta v sorodstvenem razmerju; stari oče – vnuk. Govorca prihajata z Dolenjske, mlajši celo svoje življenje živi v Novem mestu, starejši pa se je iz vasi Podluben v Novo mesto preselil pred dobrimi petdesetimi leti. V nadaljevanju me je zanimalo, ali bodo v spontano govorjenih besedilih vidne razlike v skladnji mlajše in starejše generacije. Poskušala sem dokazati, da lahko dejstvo, da je jezik živa tvorba, ki se vseskozi spreminja in razvija, opazujemo ravno v spontanem govoru različnih generacij.

Gradivo za analizo sem posnela s prenosnim telefonom in ga nato prepisala. Gradiva zaradi pragmatičnih razlogov nisem zapisala fonološko, sem pa želela ohraniti besede v takšni obliki, kot so bile tvorjene s strani govorcev. Zapis spontano govorjenih besedil je ortografski, vendar je približan izgovorjavi tako, da so ohranjene nekatere značilnosti pokrajinske izreke, ki ne otežujejo razumljivosti besedil.

Že v uvodnem delu moram poudariti, da med snemanjem diskurza nisem mogla doseči enake stopnje sproščenosti pri obeh govoricah. Starejši govorec (besedilo 1) se je popolnoma sprostil in sam od sebe veliko pripovedoval, posledično je to besedilo bolj pristno in za takšno obravnavo bolj zanimivo in primerno, medtem ko je bil mlajši govorec (besedilo 2) bolj zadržan, veliko manj je govoril prosto, zato sem mu bila primorana postavljati vprašanja, na katera je odgovarjal bolj ali manj kratko in jedrnato. Menim, da je sproščenost govorcev v veliki meri vplivala na oba diskurza. Zanimivo bi bilo opazovati in primerjati spontano tvorjen diskurz, ki bi potekal med mlajšim govorcem in njegovim vrstnikom; tako bi dobili bolj reprezentativen govor mlajše generacije in morda bi s primerjavo takšnega besedila z

besedilom starejšega govorca dobili boljši odgovor na to, v kolikšni meri, če sploh, vpliva generacijska razlika na tvorjenje spontano govornih besedil.

TRANSKRIPCIJA SPONTANO GOVORJENIH BESEDIL

Besedilo 1

Govorec: Jože (78 let)

Govor je bil posnet 10. 5. 2016.

Boš mela za 10 evrov za cel mesc. Ja kaj, dobru je takule pr čaji al pa pr kavici piškot dva, evoti ne, sej tistu nej, da se naješ preveč, glih tuk da mal, da mal. Pa kavico piškot spijs ti pa piškot poješ.

Sej boš mogla vsepovsod z nama, da bomo pršla vn.

Eno svečko nekje bomo mogla gredoč, kaj pa kakšne šibice, maš?

Ja tu nej, ja, k nej tm nobene trgovine? Ja učas je blu ... jozus, če je trgovina veš, da maš vse notr.

Aja, avtomat ne vem, če je, zdej ga vidm, ga majo v Šmiheli je tut avtomat. Kakšne kurjave ne vem, če ma, nema še nč ne, bo treba ene šibice kupit ... al pa, maš ti za posodit jih? Ne, če ne se bo še ene šibice kupit. Js mam take stvari zmer vse v avt. Vse, tut ponavad sveče pa kamr grem.

A je ku rogovila velik veš, oh nerodn, se mi zdi nerodn, sej k sediš notr, samu prenizku sediš, k v ladiji veš. Js morm met pa komot, da si visoku pol lepu vidš pred seboj. Js mam u mojm pouštr in udigjen do vrhja je udigjen. Sediš visoku ne, čist drgač bul vidš, kukr de kukaš čez taku vn.

Sej majo unga tut še ne. Je reku, prav, če bo dobil 2 jurja bo dost. Nej str, str je moj. 8 let, ja ne vem če je več, 9? Ne vem, evoti ne vem. Nš je pa že 13 minilu, lej. Kaj nš avto, ma kuk? Al nema prevožnga, dobrih 100 kilometru ne, 100 taužnt.

Ja tu se pa pozna, če je avto zlaufan al pa ni zlaufan ne. Ivanov je zdej 7, 7 let pa ma 56, ja ampak ma samu kratke vožnje. Sm reku tu nej nč, stukrat šalta ne. Ja al tu za avto nej preveč fajn. Avto najbulš, da rukneš v brzino se pelaš.

Niso ploščice tu ne, tu je cela, cela stena taku narjena pa je lepu ne. Al pa šajbo ja tut šajbo dajejo, ja vem, sam morš met lepo steno uzad. Ja mora bit če ne je pa grdu. Aja, aja, če daš

mat šajbo ja, k drgač se vse stena vidi kakšno maš, ne tule je čist hvaležnu veš, tule je hvaležnu bulš ku kakšne ploščice tu je dost lepš. Dans, včas brez ploščic kopalnca ne morš, dans pa v les rihtajo ne. Vidš lej, vse savne so, k je sama sama tekočina, vse v lesi.

Ja, ja, ti se kr taku naštimej pol boš pa pr ns čepela. Ti bomo računal, sej ne bo zastojn ne, sej ti bomo računal. Ja vse bo lej pa čist, sej si vajena spalnice kaku je, ne, zdej je samu kramarija, ja ja pa če delajo pa vse sorte pa se ne morš učit ne. Pr ns greš lahko dopoldne v verando sedet pa boš sama čepela not, sej ni nobenga problema ne. Js ponavad kam grem, mama se ti bo pa že umaknila.

Besedilo 2

Govorec: Žiga (14 let)

Govor je bil posnet 16. 7. 2016.

Na treningu sm, uglavnm, sm šu tečt, itak je dž padal, sm mau po dežju mau sm pa u garaži teku. Ku al smo itak na stadionu ja, na atletki. Pol k je dž padu sm šu u garažo tečt pol sm šu pa notr, ku majo en fitnes pa sm obrate vadu. Atletiko, košarko pa še šolo povrh, juhu.

Edinu za dislektika se rabm še zment, morm it učitlci še po tiste dokumente.

U ja, mau je blu hecnu, ku sm mu reklc, taku hecnu je blu, ku sm meu reklc pa majco uspod pa edini sm mu majco, ku k nism mu srajce ja. Drgač je blu pa lepu, mau smo ples plesal.

Eni so šli, js nism šou nč, sm dol, doli smo mel kosilu pa en je mu rojstni dan še na isti dan, en soigralc, pa so mu torto vn prnesl pa smo mu zapel vsi lepu. U telovadnici smo sem smo plesal pol smo šli pa gor v avlo za taglavn del.

Ja nč, treninge mam, mau se s prjatli dobivam, drgač sm pa gori pa pr očiju pa pr mami pomagam v službi. Ni glih kul, ampak tut napornu glih ni, mau tiste papirje rihtam pa prepisujem račune.

Ja, sm glih šu. Učeri smo se dubl, jst pa dve punci pa še edn, smo se dubl pa smo mal po Qlandiji šetal pa smo mal sladkarije jel pa ene dvakrat smo šli do Bajnofa pa nazaj, kr tku. Tu ns je pa zapelala mama od ene.

So bul po svoje. Lani je blu zanimivu, k je Luka šou, šou je z enimi drugimi Šmajdki, pač k niso v sorodu z nami, so bli tm z barko oziroma pač s čolnom pa je šou gor pa je bil en dan na tistmu čolnu, pol zvečer sta ga šla pa Andreja pa Matjaž iskat, ku so se domu, do vikenda prpelal, k je Luka vn stopu, čez celu, čez celu telu je bil rdeč, rdeč, žarel je ku, k ne vem kuga.

Strah me ni lih, no bul je eno mojo prjatlco, k gre z mano na isto šolo. No ne vem al jo je strah strah, al je, mau je živčna, k ni na tapravo šolo pršla. Na isto pač šolo pač tu ista tematika, no tu, sm v Lublano. Ja ku ni bla sprejta, a težil sm ji dve let, težil sm ji dve let naj se uči.

Jst pa še ena moja prejšna sošolka, ku je, no, eno eno ma prostetsko nogo, celo se mi zdi, ne vem kaj je blu pa enga iz verouka prjatla. Glede na tu kaku hitru je šlu devet ne vem kaku bo šteri. Zdej pa z računalniki ubadat šter leta, sej zatu sm se pa prjavu. Js ne vem kaj bi šu zdej, al bi šu fotografijo al bi šu kej snemanja, probaval bomo sigurnu, sej mam studio in vse ja in na vpisu so nm mal razložil.

Ah, ne še ti. Ni glih nč kej najbul zanimivu. Sej tu mene ni strah, je bul očeta, no še bul mamu. Sej jih že zdej, ah tku se počut enmau. Počut se ogroženo, da bo, da ne bo prva punca, da bo punca sina, sm tu je pa zanimivu ku glede na tu kaku mama mau, mau odganja, razn nekatere, a js mam tri četrt družbe mam punc. Sm tu je spet zanimivu, zadnč, zanč ku smo mel pač konc šole ne, sm se zmenu z enimi prjatli, da sm pridejo, da se pač mau tku pa dva trije niso mogl pridt, tku da sm biu js pa tri punce. Js pa tri punce doma, sam, pol pa mami pride mal gleda gleda »bom kr raj tihi grem js mau u trgovino.«

OBSTOJEČE RAZISKAVE SPONTANO GOVORJENEGA DISKURZA V SLOVENSKEM PROSTORU

Slovenska slovnica se s spontanim govorom ukvarja malo, pojavi pri spontanem govoru so obravnavani s stališča knjižnega jezika:

»Neposredno ubesedovalno (t. i. prosto) govorjenje je najtežje, zato se v njem do neke mere trpijo pojavi kot pretrganost, preskakovanje iz ene skladenjske oblike v drugo, delna nestrjenost in slabša povezanost posameznih delov besedila, njihova medsebojna slabša usklajenost, ponovitve, sploh negladkost.« (Toporišič 2000 (4. izd.): 32)

O začetkih obravnave spontano govorjenega diskurza v slovenskem prostoru piše Verdonik (2007) v svoji monografiji *Jezikovni elementi spontanosti v pogovoru*.

Do devetdesetih let prejšnjega stoletja se je v slovenističnem jezikoslovju o govorjenem jeziku razmišljalo s stališča uresničevanja književne norme. Kritično so se opredeljevali do nezbornih prvin v govoru radijskih, televizijskih novinarjev in napovedovalcev. Z govorjenim jezikom pa so se ukvarjali tudi dialektologi, ki so se seveda osredotočili na glasoslovno in oblikoslovno podobo jezika, manj pa na sintaktično in besediloslovno. Leta 1994 Kovačič v svojem prispevku v tematski številki *Uporabnega jezikoslovja* raziskuje pogovor, natančneje odzivnost, kot eno izmed osnovnih gibal v poteku pogovora. Omenja tudi zbornik *Jezik za danes in jutri* (1998), kjer je posebno poglavje posvečeno analizi diskurza. Nekoliko kasneje se je z metodo konverzacijske analize ukvarjala prof. Simona Kranjc (1998), in sicer z raziskovanjem govora predšolskih otrok. Te raziskave vključujejo tudi raziskave slovnične zmožnosti na besedotvorni, oblikoslovni, skladenjski in besediloslovni ravni. Novejše raziskave skladnje slovenskega govorjenega jezika se je lotila Kranjc (2004) in (2005), raziskavo spontanega govora pa je izvedla Smolej (2004), ki je v slovenski prostor prinesla svežo razlago spontano tvorjenih struktur s stališča sintagmatske in paradigmatske osi, ki temelji na Blanche-Benveniste. Kasneje je avtorica o skladenjskih strukturah v vsakdanjem spontanem govoru podrobneje razpravljala še leta 2006 v svoji disertaciji (Verdonik 2007: 24–26).

SKLADENJSKE ZNAČILNOSTI SPONTANO GOVORJENIH BESEDIL

Kot piše Smolej (2011), je izhodišče skladenjske analize prosto govornih besedil stališče, da vse osnovne stavčne strukture izhajajo iz istega jezikovnoskladenjskega sistema. Obstaja namreč le ena jezikovnosistemska danost, iz katere govorec ali pisec jemlje skladenjske vzorce. Do razlik med govornim in pisnim jezikom prihaja zaradi neizpeljanih struktur, kot so pretrganost ali izpust, ki pogojujejo govorno besedo. Te neizpeljane, tj. pretrgane oz. opuščene strukture, so znak hkratno dvojnega, medsebojno prepletenega tvorjenja govora. Tvorjenje govora namreč poteka hkrati na linearni in paradigmatski osi (Smolej 2011: 108).

Linearna in paradigmatska os

Linearna in paradigmatska os sta temelj tvorjenja besedil vseh oblik. Paradigmatska os je pri pisnih oz. vnaprej pripravljenih govornih besedilih zakrita. Posredovane so samo tiste enote, ki se povezujejo na linearni osi. Pri spontano govornih besedilih pa so poleg linearne osi odkrite tudi enote, ki se nahajajo na skupni paradigmatski osi. Omenjena pojavitev obeh osi hkrati je največkrat vzrok skladenjskega razhajanja med spontano govornim jezikom in nespontanem, vnaprej pripravljenim besedilom (Smolej 2004: 108).

Paradigmatska os je razkrita, kadar govorec isto leksikalno ali slovnično enoto večkrat ponovi tako, da tvorjene stavčne strukture ostajajo na istem mestu linearne osi. Razkriva pa se tudi pri izboru različnih leksikalnih ali slovničnih enot s paradigmatske osi, ki nastopajo na istem mestu linearne osi. Razlogi za razkrivanje paradigmatske osi so lahko različni, običajno gre za govorcevo iskanje pravih oz. bolj ustreznih jezikovnih sredstev (Smolej 2004: 109).

Primeri:

Besedilo 1: *Js mam u mojm pouštr in udigjen do vrhja je udigjen.*

Besedilo 2: *U ja, mau je blu hecnu, ku sm mu reklc, taku hecnu je blu, ku sm meu reklc pa majco uspod pa edini sm mu majco, ku k nism mu srajce ja.*

Govorci se pri spontanem tvorjenju besedil vračajo po linearni, sintagmatski osi nazaj in izpeljujejo strukture, ki so jih najprej opustili. Tako v našem primeru starejši govorec dopolni povedek (*je udigjen*) z dodatnim pojasnilom (*do vrhja*), ki še pomensko poudari in dopolni

povedkovo določilo. Iz konteksta lahko razberemo, da je govorec želel izpostaviti dejstvo, da ima avtomobilski sedež dvignjen do maksimuma. V primeru iz besedila 2 lahko vidimo, da je govorec prekinil sintagmatsko os s poseganjem nazaj na paradigmatsko os, ko je zaporedoma ponovil prvi del povedi. Prvo strukturo je najprej morda želel opustiti, vendar si je nato premislil, jo ponovil in izpeljal do konca. Govorec je ugotovil, da prva struktura pomensko ne ustreza temu, kar je želel ubesediti (ni bilo hecno to, da je imel oblečen suknjič, pač pa kombinacija suknjiča in majice).

Besedilo 1: *Dans, včas brez ploščic kopalnice ne morš, dans pa v les rihtajo ne.*

Besedilo 2: *Učeri smo se dubl, jst pa dve puncici pa še edn, smo se dubl pa smo mal po Qlandiji šetal pa smo mal sladkarije jel pa ene dvakrat smo šli do Bajnofa pa nazaj, kr tku.*

V besedilu 1 imamo lep primer strukture, ki jo je govorec najprej opustil, nato pa pomensko dopolnil svojo misel s pojasnjevalnim komentarjem (*včas brez ploščic kopalnice ne morš*), ki osmisli celotno poved, in šele nato opuščeno strukturo dokončno izpeljal. Torej se je na ravni sintagmatske osi vrnil nazaj in izpeljal prej opuščeno enoto. Nazaj se je vrnil z dobredno ponovitvijo prislova *dans* in nato smiselno izpeljal strukturo do konca. Zelo podoben primer je tudi iz besedila 2, ko se govorec prav tako vrne nazaj na sintagmatsko os, vendar se v tem primeru vrne s ponovitvijo celega povedka potem, ko je natančneje opredelil in razložil osebek, ki je bil v prvotni strukturi morfemsko izražen v povedku.

Iz obeh besedil in obravnavanih primerov lahko vidimo, da se govorca bistveno ne razlikujeta, ko gre za poseganje po paradigmatski in sintagmatski osi. Pri obeh govorcih paradigmatska os prihaja na površino, prav tako kot je pri obeh govorcih opaziti prekinitve sintagmatske osi, kar je značilno za spontano govorjena besedila.

Elipsa

Za skladenjske strukture spontano govorjenih besedil so značilne eliptične strukture, ki nimajo izraženega ali polno uresničenega povedka. Eliptične strukture nosijo različne komunikacijske oz. medosebne in besedilne vloge, lahko so namreč označevalci govorčevega odnosa do vsebine, napovedovalci vsebine in stopnje besedilne zgradbe, prenašalci besedilnega sveta poslušalcu, lahko pa opravljajo tudi vlogo posredovalcev poročanega govora, vse te vloge pa opravljajo skupaj z drugimi leksikalnimi, strukturnimi in prozodičnimi

elementi. Ne smemo pozabiti tudi na dejstvo, da se navedene metabesedilne vloge prepletajo in dopolnjujejo, zato pri obravnavi posamezne vloge ne smemo prezreti vseh ostalih morebitnih vlog, ki jih opravljajo preučevana jezikovna sredstva, saj so te vloge medsebojno odvisne in pogojene. Eliptične strukture tako z vsemi svojimi vlogami in lastnostmi ohranjajo komunikacijsko vlogo v razmerju do naslovnika (Smolej 2007: 67).

Definicijo pojma elipse prevzemam po Smolej:

» /.../ elipso razumemo kot izpust v možni strukturi, ki ga lahko opišemo/opredelimo s pomočjo skladenjskih pravil in sestavnimi elementi možne skladenjske strukture. Za dopolnitev oz. »prepoznavanje« izpusta oz. »opuščenih« elementov strukture je največkrat potreben jezikovni kontekst in/ali situacijski kontekst. Nekaterih izpustov pa v strukturi ni moč prepoznati/analizirati na ravni jezikovnega in/ali situacijskega konteksta, pač pa se lahko omenjeni izpust v strukturi opredeli le s pomočjo potencialne skladenjske strukture, kakršno predvidevajo/narekujejo sistemska pravila nekega jezika. Vsi izpusti seveda kljub navidezni skladenjski pomanjkljivosti ohranjajo sporočanje vlog v diskurzu oz. govoru.« (Smolej 2007: 69)

Primeri:

Besedilo 1: *Ja tu nej, ja, k nej tm nobene trgovine? Ja učas je blu /.../ 8 let, ja ne vem če je več, 9? Ne vem, evoti ne vem /.../ Kaj nš avto, ma kuk? Al nema prevožnga, dobrih 100 kilometru ne, 100 taužnt.*

V navedenih primerih gre za medpovedno elipso, ki ni znak menjave udeleženskih vlog, temveč gre za navidezen notranji dvogovor v besedilu istega govorca. Gre za to, da prva poved opravlja vlogo vprašanja, naslednja pa opravlja vlogo odgovora na to vprašanje. Ker obe povedi tvori isti govorec, ne moremo reči, da gre za vlogo poizvedovanja/spraševanja, ki jo običajno imajo vprašalne povedi, temveč gre za način pripovedovanja, pridobivanja poslušalčeve pozornosti, včasih tudi za preprosto pridobivanje časa za razmislek, kadar govorec ni prepričan o točnosti svojih trditev. V besedilu mlajšega govorca takšnih navidezni vprašanj ni opaziti. Razlogi za to so lahko različni – domnevam, da se delno skrivajo v nizki stopnji sproščenosti govorca in v dejstvu, da diskurz ni potekal s sogovorcem, ki bi mu bil generacijsko blizu in s katerim bi bil v prijateljskem, zaupnem odnosu.

Vlogo izpostavljanja in poudarjanja vsebine v spontano govorjenih besedilih opravljajo med drugim tudi različne brezpovedkovne strukture (Smolej 2007: 71).

Primeri:

Besedilo 1:

Boš mela za 10 evrov za cel mesc.

Sej boš mogla vsepovsod z nama, da bomo pršla vn.

Eno svečko nekje bomo mogla gredoč, kaj pa kakšne šibice, maš?

Dans, včas brez ploščic kopalnice ne morš, dans pa v les rihtajo, ne.

V vseh navedenih primerih govorec izpusti povedkovo določilo. V prvem primeru lahko iz konteksta razberemo, da bi se knjižna oblika povedi morala glasiti nekako tako: *Boš imela za 10 evrov dovolj (piškotov) za cel mesec*. Če smo še natančnejši, opazimo, da je govorec poleg povedkovega določila izpustil tudi jedrni del predmeta (*dovolj piškotov*). Kljub tem izpustitvam pa stavek v kontekstu in govorjenem diskurzu deluje popolnoma razumljivo. Tudi v drugem, tretjem in četrtem primeru govorec izpusti povedkovo določilo (*boš mogla iti, bomo mogla kupiti, ne morš imeti*), ne da bi to vplivalo na razumljivost povedi.

V besedilu mlajšega govorca podobnih primerov ni zaslediti, je pa v njegovem besedilu zanimiv primer uvajanja premega govora.

Primer:

Besedilo 2: *Js pa tri punce doma, sam, pol pa mami pride mal gleda gleda »bom kr raj tihu grem js mau u trgovino.«*

V spontano govorjenih besedilih je v spremnih stavkih pogosto zaslediti polno elipso povedka (Smolej 2007: 73). V navedenem primeru je v spremnem stavku izražen tvorec prvotnega govornega dejanja (*mami*), v prislovnem določilu časa je naveden tudi čas prvotnega govornega dejanja (*pol*), medtem ko so vse druge spremljevalne okoliščine prvotnega govornega dejanja opuščene. Sprejemnik ni eksplicitno zapisan, o njem lahko sklepamo samo iz konteksta. Premi govor uvaja z zaporedno ponovitvijo glagola (*gleda, gleda*), s čimer govorec ustvarja premor, napetost in stopnjevanje, s katerimi želi pokazati na zunajbesedilno dejanskost prvotnega govornega dejanja.

Diskurzni označevalci

Splošno sprejete definicije diskurzni označevalcev ni, tako kot ni enotnega mnenja, kateri izrazi sodijo v razred diskurzni označevalcev in kateri ne. Schourup je zbral lastnosti diskurzni označevalcev, ki so bolj ali manj skupne vsem definicijam in so splošno sprejete. Prva taka lastnost je povezovalnost, le-ta pomeni, da diskurzni označevalci signalizirajo, opozarjajo na razmerja med izjavami in drugimi enotami diskurza. Naslednja lastnost je neobvezanost, ki je dveh vrst; sintaktične in semantične. Sintaktična neobvezanost pomeni, da lahko diskurzne označevalce odstranimo, izpustimo iz izjave, ne da bi s tem vplivali na njeno sintaktično zgradbo; semantična neobveznost pa je v tem, da lahko diskurzne označevalce izločimo iz izjave in s tem ne podremo razmerja med dvema izjavama; razmerje bo v tem primeru sicer izraženo implicitno, vendar še vedno razvidno. Zadnja izmed treh ključnih lastnosti pa je, da diskurzni označevalci ne vplivajo na resničnost/neresničnost propozicije, nimajo pomena sami po sebi. Schourup poleg omenjenih treh navede tudi naslednje manj konsistentne lastnosti: diskurzni označevalci so sintaktično ločeni od izjave ali so z njo le šibko povezani, sintaktična ločenost v govoru je običajno zaznamovana s fonološko neodvisnostjo (poudarjenost, premor, intonacija ipd.), običajno se pojavljajo na začetku enote diskurza, vendar to ni nujno, in kot zadnje Schourup izpostavi, da so diskurzni označevalci besednovrstno različnih kategorij; vezniki, prislovi, členki, medmeti, glagoli (Verdonik 2007: 46).

Diskurzni označevalci so torej izrazi, jezikovna sredstva, ki za vsebino samega diskurza nimajo pomena oz. je le-ta minimalen. Njihova vloga je zgolj pragmatična in iz tega vidika zelo pomembna, saj diskurzni označevalci povezujejo vsebino, organizirajo sam potek diskurza (menjava vlog, prehod med tematskimi sklopi, prehod v zaključek pogovora ipd.), prav tako pa izražajo tudi govorčev odnos do vsebine diskurza ali do prejemnika. V zadnjem času se z diskurznimi označevalci ukvarja precejšnje število raziskav v pragmatičnem jezikoslovju. V slovenističnem jezikoslovju so se z diskurznimi označevalci ukvarjali Schlamberger Brezar (1998 in 2007), Gorjanc (1998) in Smolej (2004) (Verdonik 2006: 25–30).

Z analizo posnetih besedil starejšega in mlajšega govorca se je pokazalo, da je bistveno več diskurzni označevalcev uporabljal starejši govorec (besedilo 1). Med najpogostejšimi diskurznimi označevalci so naslednje enote: *ne* (14 pojavitev), *ja* (11 pojavitev), *a* (3

pojavitve), *veš/lej/vidš* (6 pojavitev), zanimiva in specifična za starejšega govorca pa sta tudi označevalca *evoti* in *jozus*.

Primeri:

Besedilo 1:

ne: *Ti bomo računal, sej ne bo zastojn ne, sej ti bomo računal. Ja vse bo lej pa čist, sej si vajena spalnice kaku je, ne, zdej je samu kramarija, ja ja pa če delajo pa vse sorte pa se ne morš učit ne. Pr ns greš lahko dopoldne v verando sedet pa boš sama čepela not, sej ni nobenga problema ne.*

ja: *Ja tu nej, ja, k nej tm nobene trgovine?/ Ja, ja, ti se kr taku naštimej pol boš pa pr ns čepela. / Al pa šajbo ja tut šajbo dajejo, ja vem, sam morš met lepo steno uzad.*

aja: *Aja, aja, če daš mat šajbo ja, k drgač se vse stena vidi kakšno maš, ne tule je čist hvaležnu veš, tule je hvaležnu bulš ku kakšne ploščice tu je dost lepš.*

veš/lej/vidš: *Nš je pa že 13 minilu, lej. / Vidš lej, vse savne so, k je sama sama tekočina, vse v lesi.*

evoti/jozus: *Ja učas je blu ... jozus, če je trgovina veš, da maš vse notr. / Ja kaj, dobru je takule pr čaji al pa pr kavici piškot dva, evoti ne, sej tistu nej, da se naješ preveč, glih tuk da mal, da mal.*

Mlajši govorec rabi bistveno manj diskurznih označevalcev. Trikrat je v vlogi diskurznega označevalca uporabil besedo *ja*, enkrat *ne*, uporabil pa je še označevalca *pač* in *ah*. Na tem mestu moram še enkrat poudariti, kar sem zapisala že v uvodu; starejši govorec je bil med snemanjem diskurza bistveno bolj sproščen, govoril je prosto, ne da bi mu zastavljala vprašanja. Govoril je veliko bolj živahno in entuziastično kot mlajši govorec, ki je že po naravi nekoliko sramežljiv in zadržan. Mlajši govorec se namreč med snemanjem ni sprostil do tolikšne mere, da bi sam začel prosto pripovedovati, postaviti sem mu morala veliko vprašanj, na katere je zgolj odgovarjal, kar zagotovo ni dalo enakih rezultatov, kot bi jih dobili, če bi govorec prosto in samostojno tvoril besedilo. Zanimivo bi bilo primerjati, v kolikšni meri in katere diskurzne označevalce bi mlajši govorec uporabil v sproščeni interakciji z vrstnikom.

Primeri:

Besedilo 2:

ja: *U **ja**, mau je blu hecnu, ku sm mu rekle, taku hecnu je blu, ku sm meu rekle pa majco uspod pa edini sm mu majco, ku k nism mu srajce **ja**. / **Ja** nč, treninge mam, mau se s prjatli dobivam, drgač sm pa gori pa pr očiju pa pr mami pomagam v službi.*

ne: *Sm tu je spet zanimivu, zadnč, zanč ku smo mel pač konc šole **ne**, sm se zmenu z enimi prjatli, da sm pridejo, da se pač mau tku pa dva trije niso mogl pridt, tku da sm biu js pa tri punce.*

pač: *Sm tu je spet zanimivu, zadnč, zanč ku smo mel **pač** konc šole ne, sm se zmenu z enimi prjatli, da sm pridejo, da se **pač** mau tku pa dva trije niso mogl pridt, tku da sm biu js pa tri punce.*

ah: *Ah, ne še ti. / Sej jih že zdej, **ah** tku se počut enmau.*

ZAKLJUČEK

V diplomski nalogi sem se ukvarjala s skladenjsko analizo spontano govorjenih besedil dveh generacijsko različnih govorcev. V uvodnem delu sem predstavila obstoječe raziskave govorjenega diskurza v slovenskem prostoru, začevši s *Slovensko slovnico*, ki se s spontanim govorom le malo ukvarja. O začetkih obravnave spontano govorjenega diskurza piše Verdonik v svoji monografiji *Jezikovni elementi spontanosti v pogovoru*, v kateri izpostavi naslednje vidnejše avtorje raziskav: Kovačič, Kranjc in Smolej. Izhodišče skladenjske analize prosto govorjenih besedil je stališče, da vse osnovne stavčne strukture izhajajo iz istega jezikovnoskladenjskega sistema. Linearna in paradigmatška os sta temelj tvorjenja besedil vseh oblik. Pri spontanih besedilih gre za pojav, da so poleg enot na linearni osi razkrite tudi enote, ki se nahajajo na skupni paradigmatški osi. Razloge za razkrivanje paradigmatške osi gre iskati v govorčevem tehtanju med pravilnimi oz. bolj ustreznimi jezikovnimi sredstvi. To ponazarjam s primeri iz besedila 1 in besedila 2 ter ugotavljam, da ni bistvenih razlik med govorcami, ko gre za vračanje po sintagmatski osi nazaj in izpeljevanje predhodno opuščenih struktur. Naslednji pojav, ki sem ga iskala v pridobljenem gradivu, je elipsa. Eliptične strukture, ki nimajo izraženega ali polno uresničenega povedka, so ena izmed najbolj reprezentativnih lastnosti spontano govorjenih besedil. Eliptične strukture imajo različne komunikacijske oz. medosebne in besedilne vloge, ki jih opravljajo skupaj z drugimi leksikalnimi, strukturnimi in prozodičnimi elementi. V primerih iz besedila 1 in besedila 2 najdem veliko primerov različnih elips. Ugotavljam, da starejši govorec dokaj pogosto rabi medpovedno elipso, ki ni znak menjave udeleženskih vlog, temveč gre za navidezen notranji dvogovor, skorajda retorično figuro, medtem ko v zapisanem spontanem govoru mlajšega govorca elipse take vrste ni opaziti. Podobno ni v besedilu 1 opaziti brezpovedkovnih struktur, ki jih je v besedilu 2 kar nekaj. Mlajši govorec pa je za razliko od starejšega v svojem spontanem govoru uporabil premi govor, ki ga je uvedel s spremnim stavkom, v katerem je prisotna elipsa povedka. Za konec sem se ustavila še pri diskurznihih označevalcih, tj. jezikovnih sredstvih, ki nimajo oz. imajo le minimalen pomen za vsebino samega diskurza. Njihova vloga je pomembna iz pragmatičnega vidika, saj opravljajo vlogo povezovalcev vsebine, organizatorjev poteka diskurza in indikatorjev govorčevega odnosa do vsebine ali prejemnika. Pri analizi besedil sem ugotovila, da starejši govorec bistveno pogosteje uporablja diskurzne označevalce, tudi nabor le-teh je širši kot pri mlajšem govorcu. Kljub tako očitnim razlikam v rabi diskurznihih označevalcev pa ne morem potrditi, da lahko to razhajanje vzročno pojasnujemo z generacijsko razliko govorcev. Mlajši govorec je bil namreč bistveno bolj

zadržan in nesproščen ter je zato stavke tvoril bolj premišljeno, za odgovore si je vzel več časa kot starejši govorec, ki ni potreboval posebnih spodbud v obliki vprašanj, da bi se razgovoril. Zagotovo bi bilo v prihodnje zanimivo videti in opazovati, kako in kakšno besedilo bi mlajši govorec tvoril v sproščeni in spontani situaciji s katerim od vrstnikov. Šele potem bi resnično lahko primerjali in ugotavljali razlike med govorom starejše in mlajše generacije.

VIRI IN LITERATURA

Smolej, Mojca, 2004: Načini tvorjenja govornega diskurza – paradigmska in sintagmatska os. Aktualizacija jezikovnovrstne teorije na Slovenskem. *Obdobja* 22. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 423–436.

Smolej, Mojca, 2006: Nekateri skladenjski značilnosti spontano tvorjenih besedil govorcev Ljubljane: *Mesto in meščani v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. 42. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 11–21.

Smolej, Mojca, 2007: Eliptične strukture in njihove metabesedilne vloge. *Jezik in slovstvo*, 52, št. 3/4. 67–78.

Toporišič, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.

Verdonik, Darinka, 2006: Mhm, ja, no, dobro, glejte, eee ---. *Jezik in slovstvo*, 51, št. 2. 19–36.

Verdonik, Darinka, 2007: *Jezikovni elementi spontanosti v pogovoru*. Maribor: Slavistično društvo.

Izjava o avtorstvu

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu s strokovnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Ljubljana, 2016

Špela Šmajdek